

TÜRKİYE'DE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

Aslı YAPAR GÖNENÇ*

La Liberte de Presse en Turquie

Dans cette article nous avons tout d'abord parlé de la notion de liberté de presse. Et puis nous avons parlé des limites et des restrictions appliquées sur la liberté de presse. Après avoir parlé des droits et des libertés humains, nous avons cités dernièrement des principes du metier du journalisme.

Les Mots Clés: liberté de presse, des limites et des restrictions dans le domaine de la presse.

.....

Günümüzde basının önemi tüm çevrelerce kabul edilmiş bir gerçektir. Kimi zaman yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü güç olarak nitelendirilen basının, bireylerin bilgilendirilmesindeki önemi yadsınamaz. Bu denli önemli bir işlevi üstlenen basının niteliklerinin neler olması gerektiği sorunu da bu açıdan büyük önem taşımaktadır.

Basın alanında en çok tartışılan sorunlardan biri basın özgürlüğü kavramıdır. Özgürlük kavramı olarak betimlenmesi

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü.

oldukça güç bir sözcüktür. Sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği kişiden kişiye, ülkeden ülkeye değişim göstermektedir. Hele söz konusu olan basın olunca durum daha da güçleşmektedir.

Özgürlük kavramının sözlük anlamına baktığımızda karşımıza “Bir kimsenin herhangi bir otoriteye danışmadan herhangi bir izin isteme zorunda kalmadan kendi bildiğince kendi seçimlerine göre hareket etme olanağı, serbestlik” (Büyük Larousse, 1986: 9078) gibi bir tanım çıkmaktadır. Basın özgürlüğü kavramı ise şöyle betimlenmektedir: “Düşünce ve kanaatleri dergi, gazete, kitap, broşür v.b basılı eserler yoluyla yayabilme özgürlüğü” (Büyük Larousse, 1986: 1347) Bu özgürlük tüm demokratik ülkelerde Anayasalar aracılığıyla güvence altına alınmıştır. Ülkemizde de basın özgürlüğü Anayasa’da dile getirilmiştir.

“Nitekim gerek 1961 Anayasası’nın 20., gerek 1982 Anayasası’nın 26. maddelerinde, benzeri söylemlerle “Herkes düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama yayma hakkına sahiptir” denmektedir. (Özek, 1999:IX)

Bununla birlikte yine yasalar aracılığıyla ya da birtakım diğer yöntemlerle basına sınırlamalar ve kısıtlamalar da getirilmiştir. Bu durum basın özgürlüğü kavramının sınırları sorununu ortaya çıkarmıştır. Basın alanına yapılan müdahalelerin ne kadarının haklı ne kadarının basını yani aynı zamanda düşünce özgürlüğünü kısıtlayıcı nitelik taşıdığı oldukça tartışılan bir sorunsaldır.

“Özgür basın talebinde bulunan nice medya yetkilisinin kendi içine yönelik tahakküm ilişkileri, iktidarı yönlendirme girişimleri, çıkarlarıyla özdeşleştirdikleri kamuoyu oluşturma çabaları, bu talebin meşruluğunu gölgelemekte ve basını acımasız eleştirilere açık hale getirmektedir. (Girgin 2000: 20)

Basın Özgürlüğüne Getirilen Yasal Sınırlama ve Kısıtlamalar

Bilindiği gibi bireylerin düşüncelerini açıklama ve yayma özgürlüğü Anayasa ile kabul edilmiştir. Yani basın özgürlüğü Anayasa ile güvence altına alınmıştır. Ancak yine Anayasa’nın 13,14 ve 15. maddelerinde yer alan hükümlerle temel hak ve özgürlükler alanına sınırlamalar getirilmiştir. Yani basın alanında ortaya çıkan ilk sınırlama Anayasa’nın kendi içinde yer almaktadır. Hatta basın yasasının içinde de kimi kısıtlayıcı hükümler bulunmaktadır. Ülkemizde basın alanına getirilen diğer yasal kısıtlamalar ise şu yasalarda yer almaktadır:

- 3713 sayılı Terörle Mücadele Yasası
- 3984 Sayılı görsel yayın organlarını, radyoları ve televizyonları, düzenleyen kanun
- Küçükleri Muzur Neşriyattan Koruma kanunu
- 2498 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunu

Ancak bu yasaların çıkarılma nedeninin yalnızca basını kısıtlamak amaçlı olduğunu söylemek son derece sakıncalıdır. Yine de bu kanunların uygulanış biçiminin basın alanında bir sansür oluşturduğunu da belirtmek gerekir.

“Demokrasilerde halkın bilgi edinme hakkının sınırlandırılması istisna kabul edilmekte, koşulları yasalarla çizilmeyen ve demokratik toplum düzenine aykırı olan uygulamalar insan haklarının ihlali olarak kabul edilmektedir.” (www.tgs.org.tr)

Demokratik düzenlerde bireylerin düşüncelerini açıklama özgürlüğüne sahip olmaları gerektiği unutulmaması gereken bir olgudur. Bununla birlikte ülkemizde basın alanında yapılan müdahalelerin diğer demokratik ülkelerden biraz daha fazla olduğunu söylemek olasıdır.

Bunun için Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Araştırma Grubu 2002 Basın raporlarını incelemek yeterli olacaktır. Bu raporda yer alan müdahalelerden bazıları şunlardır:

- Tarım ve Köyişleri Bakanı Hüsnü Yusuf Gökalp'in korumaları, bakan ilaç içerken fotoğrafını çektiği gerekçesiyle, DHA muhabiri Eraydın Ertekin'i dövdü. Olaydan sonra Sivas Cumhuriyet Savcılığı'na başvuran Aytekin, Bakan Gökalp'in korumalarından şikayetçi oldu (24.05. 2002)
- İkitelli'deki Star TV ve Star Gazetesi ile Telsim'in bulunduğu Medya Park binasına yoldan geçen bir otomobilden ateş açıldı. Olayda, 3 kurşunun isabet ettiği binanın ön cephesindeki ikinci kat camlarından biri kırıldı. (02.04.2002)
- Kütahya'nın Domaniç ilçesinde Anadolu Ajansı'nın yerel muhabirliğini de yürüten Abdullah Öztürk iki kişinin saldırısına uğradı. Saldırganların gazetede yer

- alan bir haber yüzünden Öztürk'ün yüzüne şişeyle vurduğu, hastanede gördüğü tedavi sonrasında gazeteciye dört günlük iş göremez raporu verildiği bildirildi. (13.04.2002)
- Van'ın Edremit ilçesindeki bir kahvehanede düzenlenen basın toplantısını izlemek isteyen Doğan Haber Ajansı'ndan Sabahattin Yılmaz ve Van'da yerel yayın yapan Alp TV kameramanı Şükrü Akyüz polis tarafından tartaklandı ve kameralarına el konuldu. (18.04.2002)
 - Afyon TEDAŞ Müessese Müdürlüğü ekipleriyle kaçak elektrik kullanıldığı ihbar edilen bir eve giden basın mensupları saldırıya uğradı, olayda İhlas Haber Ajansı Afyon Muhabiri Ata Gündüz çeşitli yerlerinden yaralandı ve kamerasının objektifi kırıldı. (02.03.2002)
 - Batman Gazeteciler ve Yayıncılar Cemiyeti Başkanı M.Kemal Çelik'in Batman Postası gazetesinde yayınlanan "8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü" etkinlikleri hakkındaki yazısı nedeniyle polis tarafından tartaklandığı bildirildi. Çelik "Heyecan Öfkeye Dönüşmemeli" başlığıyla yayımlanan köşe yazısında, basın mensuplarıyla etkinliklere katılan kadınlara bir polis memurunun gösterdiği tepkiyi işliyordu.(11,02.2002)
 - Şarkıcı Yeşim Salkım'ın da içinde bulunduğu bir araç kendilerini görüntülemek isteyen Hürriyet Gazetesi muhabiri Halit Aydınöz'e çarparak yaralanmasına

neden oldu. Çarpma sonucu kolundan ve omzundan yaralanan Halit Aydıngöz hastanede tedavi altına alındı. Olayda fotoğraf makinesi ve cep telefonu da kırılan Aydıngöz, sanatçının ve arkadaşının özür dilemesine karşın bunun kasıtlı yapıldığını öne sürerek savcılığa başvurdu. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti görevini ifa ederken gazeteciye yapılan bu saldırıyı kınadı (24.03.2002)

- Gözaltına alınan Belek Belediye Başkanı Yusuf Mercek'i sağlık kontrolü için getirildiği Antalya Serik Devlet Hastanesi'nde görüntülemek isteyen haberciler saldırıya uğradı. A.A muhabiri Rıza Özel ve DHA muhabiri Teslime Tosun ve Ajans Bir kameramanı İsmet Kumaşçioğlu'nda darp izleri oluşurken NTV kameramanı Tanju İyidoğan'ın kamerası hasar gördü (02.02.2002)
- Marmaris'te yerel yayın yapan Kanal 48 Televizyonu'nda Rifat Kolakoğlu'nun yönettiği programa konuk olarak katılan gazeteci Erdem Katırcı'nın TÜRSAB Genel Kuruluna katılan Bölgesel Yürütme Kurulu eski Başkanı Cem Selik ile ilgili konuşması sırasında stüdyoya giren üç kişi tarafından tartaklandığı bildirildi. (30.01.2002)

Görüldüğü gibi ülkemizde gerek bireysel olarak gerek toplum güçleri gerekse siyasiler tarafından halkın haber alma ve bilgilenme gereksinimini karşılamaya yönelik doğrudan saldırıları oldukça fazla sayıdadır. Ancak elbette göz önünde bulundurulması

gereken önemli bir gerçek de basın özgürlüğünün kişi hak ve özgürlüklerini çiğnemek anlamına gelmeyeceği, gelemeyeceğidir. Toplum içinde böylesi önemli bir görevi üstlenmiş olan gazeteci haberini yazarken, mesleki kimliğini göz önünde bulundurarak, yasalar tarafından kendisine çizilmiş olan çerçeveyi aşmamalıdır. Yani:

- Aile mahremiyetine
- Kişi hak ve özgürlüklerine
- Kamu vicdanına
- Devletin ve milletin bölünmez bütünlüğüne
- Ülkenin teminatı olan çeşitli kurum ve kuruluşlara
- Adaletin ülke içindeki güvencesini sağlayan kurum ve kuruluşlara
- Ülkenin geleceği olan çocuklara

Yönelik aşağılayıcı zarar verici ve gerçekleri yansıtmayan yayınlarda bulunmamalıdır (Yücedoğan 1998 : 45)

Gerçekte bütün bu kurallar yasal düzenlemelerin yanı sıra basın meslek ilkeleriyle de çerçevesi belirlenmiş yükümlülüklerdir. Ancak basını yönlendirmek isteyen kimi güçlerin bu yükümlülükleri kullanarak basının inandırıcılığını yok etmeye çalışması da kabul edilemez bir olgudur. "Kamuoyuna Türk basınının gerçekleri saptıran, yalan haber veren, ülke çıkarlarını düşünmeyen bir basın olarak kabul ettirmek çabası basın özgürlüğünü esasen hiçe indiren yasal düzenlemeyi tümleyen bir davranış olarak belirir. O kadar ki hırsızlık yapan rüşvet alan belediye başkanı, suçu basına

yükleyerek kendisini aklamaya çalışabiliyor. Başarısızlık, kokuşmuşluk, yoksulluk, enflasyon, daha aklımıza gelebilecek her olumsuz olgu bir yana itilip, bunları yazdığı için basın suçlanıyor. Böylece halkın haber alma hakkını sağlamak görevini üstlenen basın kötülenerek, kamuoyunun basına olan inancının yitirilmesi ve istenildiği gibi yığınların yönlendirilmesi amaçlanmaktadır.” (Özek, 1999: 11)

Basın Özgürlüğü ve Kişi Hak ve Özgürlükleri

Kişi hak ve özgürlükleri kavramı söz konusu olduğunda basın özgürlüğünün iki yönlü olarak tartışılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Günümüzde basın ya suçlanmakta ya da basın özgürlüğü yok diye feryat edilmektedir. “Buna bir de basın özgürlüğünün istismarı eklenince sorunu çözmek güçleşiyor. Aslında bazı meslektaşlarımızın bazen kantarın topuzunu kaçırdığını itiraf etmeliyiz. Özel hayat kavramının hiçe sayılması kadar yanlış haber ve maksatlı yayıncılık basın özgürlüğünü tehdit etmeye başladı” (Demirkent 2000 :216)

Basının içinde bulunduğu durum yani basının sermaye güçlerinin eline geçmiş olması taraflı ve yönlendirici yayınların artmasına böylelikle basının güvenilirliğinin sarsılmasına yol açmıştır. Siyaset adamlarının da basına doğrudan müdahale etmesi durumu daha da güçleştirmektedir. Kişi ve kurumların etkisi altında kalan basının tam anlamıyla özgür olduğunu söylemek olası değildir. Ancak daha önceden belirttiğimiz gibi basının etki altında kalmaması, özgür olması demek kişi hak ve özgürlüklerini çiğneyerek her istediğini yapabilmesi demek değildir. “Kişilik

haklarıyla basın özgürlüğü çatışmamakta olsa olsa bazı yerlerde kesişmektedir. Sıradan bir insanın özel hayatına girmenin anlamı yoktur. Ama size ulaşan bilgilerle sıradan bir insanı suçlu ilan etmek her an mümkündür.” (Demirkent 2000: 223)

Basın elinde gerçekten de büyük bir güç bulundurmaktadır. Ama unutulmamalıdır ki basının görevi kişileri yargılamak ve suçlamak değildir. Gazetecinin ve basının görevi toplumu bilgilendirmektir. Bu da büyük bir sorumluluk getirmektedir. Gazetecilerin yasal sınırlamaları çok iyi bilmeleri son derece önemlidir. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti bu amaçla 1999 yılında gazetecilerin hak ve sorumluluklarını belirleyen bir bildirge yayımlamıştır. Bu bildirgede basın özgürlüğü kavramına da değinilmiş ve basın özgürlüğü konusu şöyle betimlenmiştir: “Gazeteci, basın özgürlüğünü, halkın doğru haber alam, bilgi edinme hakkı adına dürüst biçimde kullanır. Bu amaçla her türlü sansür ve otosansürle mücadele etmeli halkı da bu yönde bilgilendirmelidir. Gazetecinin halka karşı olan sorumluluğu, başta işverenine ve kamu otoritelerine karşı olmak üzere, öteki tüm sorumluluklardan önce gelir.

Bilgi ve haber ile özgür düşünce, herhangi bir ticari mal ve hizmetten farklı olarak toplumsal bir nitelik taşımaktadır. Gazeteci ilettiği haber ve bilginin sorumluluğunu üstlenir ve paylaşır. Gazetecinin özgürlüğünün içeriğini ve sınırlarını özellikle sorumlulukları ile meslek ilkeleri belirler.”

Ülkemizde bu ilkelere uyulmasını sağlamak için Türkiye Gazeteciler Cemiyeti ve Basın Konseyi adı altında iki önemli kuruluş bulunmaktadır.

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti 10 Haziran 1946 tarihinde kurulmuştur. Kurucuları arasında Sedat Simavi, Sadun Galip Savcı, Cihat Baban Hayri Alpar ve Sait Kesler yer almaktadır. Sedat Simavi Cemiyetin ilk seçilmiş başkanıdır. Onu Cevat Fehmi Başkut, Burhan Felek, Nezih Demirkent, Necmi Tanyolaç, Nail Güreli ve Orhan Erinç izlemiştir.

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti’nin amacı gazete, dergi, radyo televizyon gibi yazılı ve görsel-işitsel elektronik iletişim alanlarını kapsayan gazetecilik mesleğini, mesleğin geleneklerini ahlak ilkelerini korumak, herkesin bilgi edinme, gerçekleri öğrenme hakkının bir aracı olan iletişim ve düşünce özgürlüğünü sağlamak, gazetecileri meslekleri içinde maddi ve manevi yönleriyle ilerletmek ve yüceltmek biçiminde özetlenebilir. (Ayrıntılı bilgi için bkz. www.tgc.org.tr)

Basın Konseyi ise “daha özgür ve daha saygın” bir basın yaratmak isteyen gazetecilerin, kendi özgür iradeleriyle bir araya gelerek basın özgürlüğünü en geniş anlamda gerçekleştirmek ve bu özgürlüğü sorumluluk anlayışıyla kullanmanın mümkün olduğunu kanıtlamak amacıyla oluşturdukları bir “kendini denetleme” platformudur.

Basın Konseyi sadece ve sadece “daha özgür ve daha saygın” bir basına kavuşmak isteyen gazeteciler tarafından kurulmuştur. Oktay Ekşi’nin daveti üzerine, yukarıdaki amaçla 1986 yılında iki ayrı toplantıda bir araya gelen gazeteciler 9 kişilik bir çalışma grubu oluşturmuşlardır. Hasan Cemal, Güneri Cıvaoğlu, Yalçın Doğan, Oktay Ekşi, Teoman Erel, Orhan Erinç, Yurdakul Fincancı, Güngör Mengi, Rauf Tamer’den oluşan bu çalışma grubu

toplانarak, bir "Basın Konseyi" kurma fikrini destekleyen gazetecilerin konuya ilişkin önerilerini inceleyerek bir statü taslağı oluşturmuştur. Bu taslak daha sonra bir çok gazeteciye gönderilerek olgunlaştırılmıştır.

Ayrıca Oktay Ekşi, çeşitli ülkelerdeki "Basın Meslek ilkeleri" üzerinde ayrı bir çalışma yaparak bir taslak hazırlamakla görevlendirilmiştir. Böylece oluşan iki taslak karşılaştırılarak hem basın meslek ilkeleri hem basın konseyi sözleşmesi oluşturulmuştur. 6 Şubat 1988 tarihinde Basın Konseyi İstanbul'da toplanarak resmen çalışmaya başlamıştır. (Ayrıntılı bilgi için bkz. www.basinkonseyi.org.tr)

Basın konseyi tarafından oluşturulan ve gazetecilik mesleğinin saygın ve özgür bir biçimde yerine getirilmesini amaçlayan 16 maddelik Basın Meslek İlkeleri aynı zamanda gazetecilik etiğinin de çerçevesini oluşturmaktadır.

Basın Meslek İlkeleri

- 1) Yayınlarda hiç kimse; ırkı, cinsiyeti, yaşı, sağlığı bedensel özürlü, sosyal düzeyi ve dini inançları nedeniyle kınanamaz aşağılanamaz.
- 2) Düşünce, vicdan ve ifade özgürlüğünü sınırlayıcı; genel ahlak anlayışını, din duygularını, aile kurumunun temel dayanaklarını sarsıcı ya da incitici yayın yapılamaz.
- 3) Kamusal bir görev olan gazetecilik, ahlaka aykırı özel amaç ve çıkarlara alet edilemez.

- 4) Kişileri ve kuruluşları eleştiri sınırlarının ötesinde küçük düşüren aşağılayan veya iftira niteliği taşıyan ifadelere yer verilemez.
- 5) Kişilerin özel yaşamı, kamu çıkarlarının gerektirdiği durumlar dışında yayın konusu olamaz.
- 6) Soruşturulması gazetecilik olanakları içinde bulunan haberler soruşturulmaksızın veya doğruluğuna emin olmaksızın yayınlanamaz.
- 7) Saklı kalması kaydıyla verilen bilgiler, kamu yararı ciddi bir biçimde gerektirmedikçe yayımlanamaz.
- 8) Bir basın organının dağıtım süreci tamamlanmadan o basın organının özel çabalarla gerçekleştirdiği ürün bir başka basın organı tarafından kendi ürünüymüş gibi kamuoyuna sunulamaz Ajanslardan alınan özel ürünlerin kaynağının belirtilmesine özen gösterilir.
- 9) Suçlu olduğu yargı kararıyla belirlenmedikçe hiç kimse suçlu ilan edilemez.
- 10) Yasaların suç saydığı eylemler, gerçek olduğuna inandırıcı makul nedenler bulunmadıkça kimseye atfedilemez.
- 11) Gazeteci, kaynaklarının gizliliğini korur. Kaynağın kamuoyuna kişisel, siyasal, ekonomik v.b. nedenlerle yanılmayı amaçladığı haller bunun dışındadır.
- 12) Gazeteci görevini taşıdığı sıfatın saygınlığına gölge düşürebilecek yöntem ve tutumlarla yapmaktan sakınır.
- 13) Şiddet ve zorbalığı özendirici, insani değerleri incitici yayın yapmaktan kaçınılır.

- 14) İlan ve reklam niteliğindeki yayınların bu nitelikleri tereddüte yer bırakmayacak şekilde belirtilir.
- 15) Yayın tarihi için konan zaman kaydına saygı gösterilir.
- 16) Basın organları, yanlış yayınlardan kaynaklanan cevap ve tekzip hakkına saygı duyarlar.

Bir gazeteci görev ve sorumluluklarını bütün bu ilkelere uyarak gerçekleştirilirse basın alanında etik açısından hiçbir sorun yaşanmayacağı açıktır. Böylelikle basın ve gazeteciler sermayenin basın alanına girmesinden sonra kaybetmiş olduğu saygınlığı yeniden kazanmış olacaktır.

Yalnızca basın özgürdür sansür edilemez ilkesinden yola çıkmak yanlış olacaktır. Elbette basın özgür olmalıdır. Çünkü basına tanınan özgürlük bir anlamda topluma tanınan özgürlüktür. Toplumun ifade ve düşünce özgürlüğü ile doğrudan ilintili bir özgürlüktür. Ama bu durum bir sınırsızlık olduğu anlamına gelmemektedir. Basın sorumluluklarını hakkıyla yerine getirdiği sürece bu konuda bir sorun yaşanmayacağını söylemekte olasıdır. Bu arada devlete düşün de basın özgürlüğüne müdahale etmemek, basının kendi ilkeleri doğrultusunda kendi denetimini kendisi sağlamasına olanak tanımaktır. Unutulmamalıdır ki özgür bir basın özgün bir toplum demektir.

Kaynakça

- Büyük Larousse, cilt 17, Milliyet Yayınları, İstanbul 1986.
- Büyük Larousse, cilt 3, Milliyet Yayınları, İstanbul 1986.
- DEMİRKENT, Nezih, Medya Medya, Dünya Yayıncılık İstanbul 2000.

- GİRĞİN, Atilla, Yazılı Basında Haber ve Habercilik Etik'i, İnkılap yayınevi, İstanbul 2000.
- ÖZEK, Çetin, Basın Özgürlüğünden Bilgilenme Hakkına, Alfa Yayınları, İstanbul 1999.
- [www..tgs.org.tr/documents/belgeler/rapor/r06-3.html](http://www.tgs.org.tr/documents/belgeler/rapor/r06-3.html).
- www.basinkonseyi.org.tr.
- YÜCEDOĞAN, Güleda, Türkiye'de ve Fransa'da Gazeteci Kimliği Sorunu, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul 1998.